

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Установа адукацыі

«МАГІЛЁўСКИ ДЗЯРЖАЎНЫ УНІВЕРСІТЭТ імя А.А. КУЛЯШОВА»

А.Р. Агееў

КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ

Метадычныя рэкамендацыі
да семінарскіх заняткаў для студэнтаў І курса
стацыянара гістарычнага факультэта

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ
ЦЕНТР
МГУ им. Кулешова

Магілёў 2010

УДК [908(476)+39(476)](075.8)

ББК 26.89(2Б)+63.5(2Б)

A23

*Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета
УА «МДУ імя А.А. Куляшова»*

Р Э Ц Э Н З Е Н Т

кандыдат гістарычных навук дацэнт *А.А. Вараб'ёў*

*На вокладцы карціна В. Камарова «7 верасня 1708 г.»
з панарамай г. Магілёва*

Агееў, А.Р.

A23 Краязнаўства і этналогія Беларусі: метады рэкамендацыі да семінарскіх заняткаў для студэнтаў I курса стацыянара гістарычнага факультэта / А.Р. Агееў. – Магілёў: УА «МДУ імя А.А. Куляшова», 2010. – 32 с.

Метадычныя рэкамендацыі да семінарскіх заняткаў па курсу “Краязнаўства і этналогія Беларусі” распрацаваны ў адпаведнасці з палажэннямі дзяржаўнага адукацыйнага стандарту і вучэбнай праграмай дысцыпліны. Яны адрасаваны студэнтам I курса стацыянара гістарычнага факультэта і прызначаны аблегчыць засваенне імі вучэбнага матэрыялу на семінарскіх занятках, у працэсе самастойнай работы і падрыхтоўкі да экзамену. У іх даецца план праходжання вучэбнай дысцыпліны, тэматыка семінарскіх заняткаў і пытанні, якія на іх разглядаюцца, кантрольныя пытанні і асноўная літаратура па кожнай тэме.

УДК [908(476)+39(476)](075.8)

ББК 26.89(2Б)+63.5(2Б)

Вучэбнае выданне

Агееў Аляксандр Рыгоравіч

КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ

Метадычныя рэкамендацыі да семінарскіх заняткаў
для студэнтаў I курса стацыянара гістарычнага факультэта

Тэхнічны рэдактар *Г.М. Гладун*

Камп'ютэрная верстка *А.Л. Пазнякоў*

Падпісана ў друк 18.01.2010 г.

Фармат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman Cug.

Ум.-друк. арк. 1,9. Ул.-выд. арк. 2,1. Тыраж 40 экз. Заказ № 11.

Установа адукацыі «Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова»,
212022, Магілёў, вул. Касманаўтаў, 1. ЛІ № 02330/278 ад 30.04.2004 г.

Надрукавана ў адзеле аператыўнай паліграфіі УА «МДУ імя А.А. Куляшова».
212022, Магілёў, вул. Касманаўтаў, 1

© Агееў А.Р., 2010

© Афармленне. УА «МДУ імя А.А. Куляшова», 2010

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ПРАХОДЖАННЯ КУРСА “КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ”

Нумар тэмы	Назвы тэм і раздзелаў праграмы	Разлік аўдыторных гадзін	
		Лекцыі	Семінары, практычныя заняткі
Гістарычнае краязнаўства Беларусі			
1.	Аб'ект, прадмет і задачы гістарычнага краязнаўства. Формы арганізацыі краязнаўчай працы.	2	
2.	Развіццё гістарычнага краязнаўства і этнаграфіі на беларускіх землях.	4	2
3.	Ахова і выкарыстанне гісторыка-культурнай спадчыны.	2	
4.	Гістарычнае краязнаўства Магілёўшчыны.	6	10
5.	Архітэктурныя стылі Еўропы і Беларусі. Архітэктурныя помнікі і памятныя мясціны Беларусі і Магілёўшчыны.	4	4
6.	Формы і метады краязнаўчай работы у школе.		4
7.	Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах, музеях і бібліятэках.		4
8.	Выпіковы кантроль засваення раздзела.		2
	Усяго:	18	26
Этналогія Беларусі			
9.	Уводзіны. Аб'ект, прадмет, асноўныя паняцці, крыніцы і метады этналогіі Беларусі.	4	2
10.	Класіфікацыя этнічных супольнасцяў свету.	2	1
11.	Этнічная характарыстыка беларусаў.	4	1
12.	Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў.		2
13.	Грамадскі і сямейны побыт беларусаў.		4
14.	Беларускі народны каляндар.		4
15.	Традыцыйная духоўная культура беларусаў.	2	2
16.	Беларускае народнае дойлідства.	2	
17.	Беларускае народнае адзенне.	2	
18.	Традыцыйная ежа беларусаў.	2	
19.	Традыцыйныя гаспадарчыя заняткі беларусаў.		4
20.	Выніковы кантроль засваення раздзела.		2
	Усяго:	16	22
	Усяго па дысцыпліне:	34	48

ПЛАНЫ СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ ПА КУРСУ “КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ”

Тэма № 1

Развіццё гістарычнага краязнаўства і этнаграфіі на беларускіх землях (2 гадзіны)

План:

1. Назапашванне краязнаўчых і этнаграфічных звестак у IX – XVIII стст.
2. Станаўленне краязнаўства і этнаграфіі ў XIX – пач. XX ст.
3. Савецкі перыяд у этнаграфіі і гістарычным краязнаўстве Беларусі.
4. Сучасны стан гістарычнага краязнаўства і этнаграфіі Беларусі.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Якія летапісы і хронікі ўяўляюць найбольшую цікавасць для беларускіх даследчыкаў?
2. Якія запісы падарожнікаў утрымліваюць найбольш цікавы этнаграфічны і краязнаўчы матэрыял?
3. Аб якіх краінах беларускія падарожнікі пакінулі ўспаміны, што маюць вялікую навуковую каштоўнасць?
4. Які ўклад у беларускую этнаграфію і краязнаўства ўнеслі ў XIX – XX стст.: Станіслаў Богуш – Сестранцевіч, Зарыян Даленга – Хадакоўскі, Яўстах і Канстанцін Тышкевічы, Адам Кіркор, Тэадор Нарбут, Іван Грыгаровіч, Міхаіл Без-Карніловіч, Ян Чачот, Ян Баршчэўскі, Аляксандр Рыпінскі, Арцём Вярыга – Дарэўскі, Людвіг Кандратовіч (Сыракомля), Павел Шпілеўскі, Павел Шэйн, Іван Насовіч, Мікалай Нікіфароўскі, Адам Багдановіч, Яўхім Карскі, Аляксандр Сержпутоўскі, Мітрафан Даўнар-Запольскі, Аляксандр Дамбавецкі, Аляксей Сапуноў, Еўдакім Раманаў, Уладзімір Пічэта, Ісак Сербаў, Мікалай Нікольскі, Вацлаў Ластоўскі, Дзмітры Даўгяла, Майсей Грынблант, Васіль Бандарчык, Ігар Чаквін, Міхаіл Піліпенка, Генадзь Каханоўскі, Філіповіч.
5. Якому нашаму земляку пастаўлены помнік у сталіцы Чылі?

6. У гонар якога нашага земляка названы горны хрыбет у Забайкаллі і Усходняй Сібіры?

7. Які ўклад у развіццё сучаснага краязнаўства Магілёўшчыны ўнеслі: Мікалай Барысенка, Аляксандр Грудзіна (Шклоў), Вячаслаў Капыцін, Міхась Карпечанка (Бялынічы), Леанід Лабаноўскі (Краснаполле), Майсей Ліўшыц (Горкі), Ігар Марзалюк, Ігар Пушкін, Ігар Шапуха, Міхаіл Шымукенус, Людміла Кандрацьева, Аляксандр Ліцін, Барыс Сідарэнка, Аляксандр Агееў.

Літаратура:

а) асноўная:

Алексеев Л.В. Археология и краеведение Белоруссии XVI – 30-е годы XX в. – Мн., 1996.

Бандарчык В.К. Гісторыя беларускай савецкай этнаграфіі. – Мн., 1972.

Бандарчык В.К. Гісторыя беларускай этнаграфіі. XIX ст. – Мн., 1964.

Бандарчык В.К. Гісторыя беларускай этнаграфіі. Пачатак XX ст. – Мн., 1970.

Бандарчык В.К., Малаш Л.А. Беларуская этнаграфія і фальклор у працах славянскіх вучоных эпохі рамантызму. – Мн., 1973.

Беларусы: у 8 т. Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння / Бандарчык В.К. – Мн., 1999.

Барысенка М.С. Школьны турызм і краязнаўства на Магілёўшчыне (гістарычны нарыс). – Магілёў, 2007.

Беларускія музеі. Гісторыя. Хроніка. Сучаснасць. Музейныя шпыткі: навук. метады зб. – Мн., 1998.

Беларусы: Т. 3. Бандарчык В.К. Гісторыя этналагічнага вывучэння. – Мн., 1999.

Историческое краеведение Беларуси: учебное пособие для исторических факультетов вузов республик / под ред. Э.М. Загорюльского. – Мн., 1980.

Кахановіч Г.А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі XVI – XX стст. – Мн., 1984.

б) дадатковая:

Агееў А.Р. “Часовы статут навукова-даследчага краязнаўчага таварыства пры Магілёўскім дзяржаўным педагагічным інстытуце імя І.Д. Папаніна” // *Тэорыя і практыка устойлівага развіцця: географічнае абеспечэнне: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, прысвечанай 90-летцю со дня рожнення П.А. Лярскага (5-7 декабря 2007 г.)* / под ред. И.Н. Шаруха. – Могилев, 2008. – С. 16-20

Бандарчык В.К. Еўдакім Раманавіч Раманаў. – Мн., 1961.

Бердінскіх В.А. Основные этапы развития краеведения в XX веке [Электронны рэсурс]. – М.: РГГУ, 2003. – Рэжым доступа: <http://iai.rgu.ru/berd.htm>

Бяспанскі С. Да гісторыі пошукавага руху на Магілёўшчыне // *Магілёўская даўніна*. – 2001. – С. 133-139.

Гужаловскі А.А. Музеі Беларусі в доктябрьскі перыод // *Музеі і власть*. – Мн., 1991.

Гужаловскі А.А. Музеі Беларусі (1941 – 1991 гг.). – Мн., 2004.

Краеведение в России: История. Современное состояние. Перспективы развития. – М., 2004.

Несцярчук Л.М. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі: Асноўныя этапы фарміравання, сучасны стан і перспектывы. – Мн., 2003.

Півавар М.В. Гістарычнае краязнаўства ў Беларусі ў другой палове XX стагоддзя // Беларускі гістарычны часопіс. – 2005. – № 3.

Півавар М.В. Грамадскае і школьнае краязнаўства Беларусі ў 60 – 80-я гады XX ст. // Романовские чтения: Сб. трудов Международной науч. конференции / под ред. О.В. Дьяченко. – Могилев, 2005. – С. 175-178.

Репрессированные этнографы. Вып. 1. – М., 1999.

Тронько П.Т. Развитие исторического краеведения на Украине // Историческое краеведение в СССР: Вопросы теории и практики. – Киев, 1991. – С. 8-15.

Фядута В.У. Месца і роля школьнага гістарычнага краязнаўства ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці вучняў [Электронны рэсурс]. Гродна: ГрДУ, 2004. – Рэжым доступу: <http://www.grsu.unibel.by/~littc/html/confer/publ/97/etnas97/ch11.html>

Bienczyk, Grzegorz. Krajoznawstwo i jego związki z turystyką – Warszawa: Wyższa Szkoła Ekonomiczna, 2003.

Тэма № 2

Гістарычнае краязнаўства Магілёўшчыны (10 гадзін)

План:

1. Магілёўшчына ў складзе ВКЛ. Побыт і асноўныя заняткі насельніцтва. Магдэбургскае права. Наведванне гарадской ратушы. Экспазіцыйная, навукова-даследчая, фондавая праца музея гісторыі Магілёва.
2. Магілёўшчына ў складзе Рэчы Паспалітай. Наведванне экспазіцыі Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея.
3. Магілёўшчына ў складзе Расійскай імперыі. Наведванне экспазіцыі філіяла Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея этнаграфіі “Магілёў губернскі”.
4. Савецкі перыяд гісторыі Магілёўшчыны. Экскурсія ў Магілёўскі абласны краязнаўчы музей.
5. Экскурсія ў гістарычную залу каледжа міліцыі.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

Практычныя заняткі па тэме праводзяцца ў форме экскурсій у краязнаўчы музей Магілёва. Пры правядзенні экскурсій неабходна занатаваць імёны выбітных асобаў Магілёўшчыны, асноўныя даты рэгіянальнай гісторыі, звярнуць увагу на паняцці, вызначэнні і на прадметы, якія згадваюцца экскурсаводамі.

У музеі гісторыі Магілёва рэкамендуецца звярнуць увагу на побыт і асноўныя заняткі магілёўцаў, на асаблівасці функцыянавання тагачаснага гарадскога самакіравання – Магдэбургскае права. Таксама неабходна зафіксаваць выявы гербаў гарадскіх цэхаў, асноўныя этапы будаўніцтва і існавання будынка гарадской ратушы, агледзіць унікальныя археалагічныя знаходкі, якія выстаўляюцца ў экспазіцыі.

Пасля экскурсіі адкажыце на пытанні:

1. У якім годзе Магілёў быў заснаваны?
2. Чаму Магілёў стаў хутка развівацца ў XVI ст.?
3. Калі быў пабудаваны новы магілёўскі замак?
4. Хто і калі надаў Магілёву Магдэбургскае права?
5. Хто такі вайт, лентвойт, бурмістр, лаўнікі? Што такое магістрат, ратуша?
6. Хто такія краўцы, шаўцы, рымары, седляры?
7. Якім быў герб гарадскіх збройнікаў?
8. Што такое кісцень, алебарда?
9. Калі і ў якім стылі была пабудавана мураваная ратуша? Якой вышыні дасягала яе вежа?
10. Які кароль і за што даў Магілёву сучасны гарадскі герб?
11. Чым знакаміты Пара-Левановіч?
12. Калі і чаму была зруйнавана ратуша?
13. Калі ратуша была адноўлена?
14. Якія абавязкі выконваюць навуковыя супрацоўнікі музея?

Экспазіцыя Магілёўскага абласнога краязнаўчага музея імя Еўдакіма Раманава дапамагае вывучыць гісторыю рэгіёна ад засялення Магілёўшчыны чалавекам і да сучаснасці. Асаблівай увагі патрабуе агляд залаў экспазіцыі, якія паказваюць гісторыю Магілёўшчыны ў складзе Рэчы Паспалітай, пад час Паўночнай вайны і ў Савецкі перыяд гісторыі вобласці.

1. Якія князі праходзілі па Дняпры каля Магілёва?
2. Якое дачыненне меў Леў Сапега да гісторыі нашага рэгіёна?
3. Калі казакі Налівайкі захапілі Магілёў?
4. Хто такі Стахор Мітковіч?
5. Калі ў Магілёве пачало сваю дзейнасць праваслаўнае брацтва?
6. Калі была заснавана праваслаўная епархія ў Магілёве?
7. У склад якіх ваяводстваў уваходзіў Магілёў?
8. Чаму Пётр I называў бітву пры Лясной маткай Палтаўскай перамогай?
9. Хто і калі аддаў загад аб спаленні Магілёва, пасля чаго ён надоўга заняпаў?

10. У склад якой губерні ўваходзіў Бабруйск пасля далучэння да Расійскай імперыі?

11. У гонар каго быў пабудаваны і дзе знаходзіўся Іосіфаўскі сабор?

12. Назавіце расійскіх і французскіх палкаводцаў, якія вызначыліся ў баявых дзеяннях на тэрыторыі Магілёўшчыны ў 1812 г.?

13. Хто перамог ў бітве пры Салтанаўцы і ў чым яе значэнне?

14. Якія вядомыя народнікі былі родам з Магілёўшчыны?

15. Калі ў Магілёве з'явілася чыгунка?

16. Калі і чаму Магілёў называлі ваеннай сталіцай Расійскай імперыі?

17. Чаму некаторыя гісторыкі сцвярджаюць, што лёс Расійскай імперыі ў 1917 г. вырашаўся у Петраградзе, Маскве і Магілёве?

18. Калі Магілёў быў вернуты ў склад БССР?

19. Калі была ўтворана Магілёўская вобласць?

20. Калі Магілёў мог стаць сталіцай БССР?

21. У чым значэнне абароны Магілёва ў 1941 г.?

22. Якія вуліцы ў Магілёве названы імёнамі герояў Вялікай Айчыннай вайны?

23. Назавіце нашых землякоў – двойчы герояў Савецкага Саюза?

Наведванне экспазіцыі філіяла абласнога краязнаўчага музея этнаграфіі “Магілёў губернскі” дазваляе падрабязна пазнаёміцца з гісторыяй Магілёўшчыны ў складзе Расійскай імперыі. Пры аглядзе экспазіцыі гэтага музея паспрабуйце запомніць прозвішчы самых знакамітых расійскіх губернатараў, знакамітых асобаў, якія наведвалі Магілёў, асноўныя культурныя будынкі горада, даты пачатку фарміравання сучаснай гарадской інфраструктуры.

Пасля экскурсіі адкажыце на пытанні:

1. У якім годзе Магілёў увайшоў у склад Расійскай імперыі?

2. У склад якой губерні ўваходзіў Магілёў пасля далучэння да Расійскай імперыі?

3. Якія імператары прыязджалі ў Магілёў у XVIII – XIX стст.?

4. У памяць аб якой падзеі быў пабудаваны Іосіфскі сабор? Дзе ён знаходзіўся?

5. Пры якім губернатарах быў заснаваны магілёўскі музей?

6. Калі ў Магілёве пачаў дзейнічаць водаправод?

7. Які з губернатараў даўжэй за іншых кіраваў Магілёўскай губерняй?

8. Хто быў архітэктарам драматычнага тэатра Магілёва, і калі ён быў пабудаваны?

9. Калі быў пабудаваны мост праз Дняпр?

10. Калі пачала дзейнічаць электрастанцыя?
11. Калі ў Магілёве быў адчынены першы кінатэатр?
12. Калі ў Магілёве пачала дзейнічаць тэлефонная станцыя?
13. Якія храмы ўпрыгожвалі горад у пачатку ХХ ст.?
14. Дзе знаходзіўся езуіцкі касцёл?
15. Дзе знаходзілася Петрапаўлаўская і Траецкая цэрквы?

У гістарычнай зале каледжа міліцыі вярта звярнуць увагу на гісторыю станаўлення службаў аховы правапарадку, на назвы паліцэйскіх чыноў і спецыяльную паліцэйскую тэрміналогію ў ВКЛ, Расійскай імперыі, СССР і на гісторыю каледжа.

Літаратура:

а) асноўная:

Агеев А.Г., Климуть Я.И., Пушкин И.А. Перекрестки могилевской истории. – Мн., 2004.

Агееў А.Р. і інш. Магілёўская даўніна ў пытаннях і адказах / А. Агееў, І. Марзалюк, І. Пушкін. – 2-е выд., перапр. і дап. – Магілёў, 1999.

Агееў, А.Р., Трусаў, А.А. Магілёўская ратуша. Гістарычны лёс і адраджэнне / Аляксандр Агееў, Алег Трусаў. – Магілёў, 2008.

Барысенка М.С. Магілёўшчына – мой лобок і невядомы край: зборнік эска: у 2 ч. Ч. 1. – Магілёў, 2003.

Марзалюк І.А. Магілёў у XII – XVIII стст. Людзі і рэчы / навук. рэд. Я.Р. Рьер. – Магілёў – Мінск, 1998.

Пушкін І.А. Гістарычная і культурная спадчына горада Магілёва: курс лекцый. – Магілёў, 2006.

б) дадатковая:

Арнольди К.К. Французы в Могилёве-на-Днепре // Русская старина. – 1873. – Август. – С. 232-237.

Без-Корнилович М.О. Исторические сведения о примечательных местах в Белоруссии с присовокуплением и других сведений, к ней же относящихся. – Спб., 1855.

Борисенко Н. Днепровский рубеж: трагическое лето 1941 г. – Могилев, 2005.

Грицкевич В.П. Добрый русский доктор на Гаваях // В.П. Грицкевич. От Немана к берегам Тихого океана. – Мн., 1986. – С. 224-256.

Грыцкевіч А. Магілёў як рэлігійны цэнтр у XVII – XVIII стагоддзях // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых прац. У 2 ч. Ч. I. / уклад. І. Пушкін, В. Юдзін. – Магілёў, 2003. – С. 51-57.

Живописная Россия: Отечество наше в его зем., ист., плем., экон., и быт. значении: Литов. и Белорус. Полесье: Репринт. Воспроизведение изд. 1882 г. – Мн., 1993.

История Могилевского еврейства: Документы и люди: ист. науч. популяр. очерки и жизнеописания: в 2 кн. Кн. 1 / сост. А. Литвин. – Мн., 2002.

Кандрацьева, Л. Праект пераносу сталіцы БССР у Магілёў // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 3.

Копытин В.Ф. Археологические памятники Могилева и окрестностей. – Могилев, 1993.

Котлярчук А. Карл XII у гісторыі і паданнях Магілёва // Мінулая і сучасная гісторыя Магілёва: зборнік навуковых прац / уклад. І. Пушкін. – Магілёў, 2001. – С. 95-99.

Кузьменка М. Магілёўская епархія ад часоў далучэння да Расіі і да 1918 года // Магілёўская даўніна. – Магілёў, 1995. – С. 73-91; 1997. – С. 54-60; 1998. – С. 63-68; 1999. – С. 51-57.

Магілёўская хроніка Трафіма Сурты і Юрыя Трубніцкага // Беларускія летапісы і хронікі: Пер. са старажытнарускай, старажытнабеларус. і польск. / уклад. У. Арлова; праф. В. Чамярыцкага. – Мн., 1997. – С. 281-390.

Мелешко В.И. Могилев в XVI – середине XVII вв. – Мн., 1988.

Могилёвская старина. – Могилёв, 1900 – 1903. – Вып. I-III.

Опыт описания Могилевской Губернии: в 3 кн. Кн. I. – Репринт. изд. – Могилёв, 2007.

Памяць: Гіст.-дакум. хроніка Магілёва / Беларус. Энцыкл.: Г.П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш. – Мн., 1998.

Позняк, С.В. Николай II в Ставке Верховного главнокомандования в Могилеве / С.В. Позняк // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых прац: у 2 ч. Ч. 2 / уклад І.А. Пушкін, В.В. Юдзін. – Магілёў, 2003. – С. 226-274.

Пушкін І.А. Удзел лагчышоў у грамадска-палітычным і культурным жыцці Магілёўшчыны (20-я гады) // Гісторыя Беларускага Падняпроўя. – Магілёў, 1999. – С. 135-145.

Регион. Могилевская область. 10 лет преобразований. – Могилёв: Могилёв. обл. укуп. тип., 2005.

Сидоренко Б.И. Древний Могилев: Очерки истории города в XIV – XVII вв. – Мн., 1997.

Северная война 1700 – 1721 гг. и исторические судьбы Европы (к 300-летию со дня битвы при д. Лесная): материалы Международной научно-практ. конф.: (4 октября 2008 г.). – Могилёв, 2008.

Слюнькова И.Н. Архитектура городов Верхнего Приднепровья XVII – середины XIX в. – Мн., 1992.

Ткачоў М.А. Замкі і людзі. – Мн., 1991.

Філіповіч І.І. Міфы і праўда аб Магілёве. – Магілёў, 1993.

Шимукенус М. Могилевские губернаторы 1772 – 1917 гг. // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых прац: у 2 ч. Ч. I. / уклад. І. Пушкін, В. Юдзін. – Магілёў, 2003. – С. 138-141.

Тэма № 3

Архітэктурныя помнікі і памятныя мясціны Магілёва

(4 гадзіны)

План:

1. Архітэктурныя помнікі, мемарыяльныя комплексы і памятныя мясціны Магілёва. Экскурсія па гораду.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

Практычныя заняткі па тэме праводзяцца ў форме экскурсіі па цэнтральнай гістарычнай частцы горада Магілёва. Пры правядзенні экс-

курсій неабходна занатаваць імёны выбітных асобаў Магілёўшчыны, асноўныя даты рэгіянальнай гісторыі. Але галоўнай мэтай з'яўляецца вывучэнне асноўных архітэктурных помнікаў Магілёва. Студэнты пад час самастойнай пазааўдыторнай работы рыхтуюць экскурсійныя паведамленні па асобных архітэктурных і гістарычных аб'ектах горада:

1. Археалагічныя помнікі г. Магілёва.
2. Паходжанне назвы г. Магілёва.
3. Магілёўскі Замак.
4. Гісторыя Савецкай плошчы.
5. Комплекс Магілёўскай Мікалаеўскай царквы.
6. Магілёўская ратуша.
7. Будынак жаночага епархіяльнага вучылішча.
8. Барысаглебская царква.
9. Гісторыя будынка абласнога краязнаўчага музея.
10. Градская ўправа.
11. Палац Каніскага.
12. Будынкi грамадзянскай архітэктуры вул. Ленінская Магілёва XIX ст. (Ленінская № 1 і да № 35)
13. Фарны касцёл.
14. Драмтэатр г.Магілёва.
15. Касцёл кармелітаў г.Магілёва.
16. Гісторыя Магілёўскага педінстытута і корпуса №2 (буд. Ленінская – 35).
17. Магілёўская саборная плошча (Юсіфаўскі сабор).
18. Будынкi грамадзянскай архітэктуры вул. Ленінская Магілёва XIX ст. (ад буд. Ленінская № 35 і далей)
19. Будынак музея Бялыніцкага-Бірулі.
20. Будынак пазямельна-сялянскага банка – Абласнога мастацкага музея.
21. Гісторыя і архітэктурна плошчы Леніна.
22. Гісторыя завода Строммашына.
23. Царква 3-х Свяціцеляў.

Літаратура:

а) асноўная:

Агееў А.Р., Пушкін І.А. Магілёў на скрыжаванні. – 2-е выд., перапрац. і дап. – Магілёў, 2000.

Архітэктурна Беларусі: Энцыклапедычны даведнік. – Мн., 1993.

Беларусы: у 8 т. – Мн., 1997. – Т. 2. Дойлідства.

Могилев: Энцикл. Справ. – Мн., 1990.

Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі: вучэб. дапаможнік. – Мн., 2004.

Слюнькова И.Н. Архитектура городов Верхнего Приднепровья XVII – середины XIX в. – Мн., 1992.

Федорук А.Т. Садово-парковое искусство Белоруссии. – Мн., 1989.

Чантурия В.А. Памятники архитектуры и градостроительства Белоруссии – Мн., 1986.

Чарняўская Т.І. Архітэктурна Магілёва. – Мн., 1973.

б) дадатковая:

Агееў А.Р., Трусаў А.А. Магілёўская ратуша. Гістарычны лёс і адраджэнне / Аляксандр Агееў, Алег Трусаў. – Магілёў, 2008.

Беларусь у малонках Напалеона Орды. Другая палова XIX стагоддзя. – Мн., 2001.

Геральдические символы Могилевщины / В.С. Богданов, В.П. Климкович, К.В. Селицкий. – Могилев: Могилев. обл. укрупн. тип. им. Спиридона Соболя, 2009.

Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі: Магілёўская вобласць. – Мн., 1986.

Кандрацьева, Л. Праект пераносу сталіцы БССР у Магілёў // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 3.

Копытин В.Ф. Археологические памятники Могилева и окрестностей. – Могилев, 1993.

Локотко А.И. Белорусское народное зодчество: середина XIX – XX вв. – Мн., 1991.

Могилев и окрестности: Справ.-путеводитель. – Мн., 1982.

Могилев: Проспект о городе / автор текста И. Пушкин. – Минск, 1999.

Могилевская городская больница скорой медицинской помощи. 200 лет: юбилейный буклет. – Мн., 2002.

Опыт описания Могилевской Губернии ... / под ред. А. Дембовецкого. – Кн. 1-2. – Могилев: Типография губернского правления, 1882.

Позняк, С.В. Николай II в Ставке Верховного главнокомандования в Могилеве / С.В. Позняк // Гісторыя Магілёва: мінулае і сучаснасць: зборнік навуковых прац: у 2 ч. Ч. 2 / Уклад І.А. Пушкін, В.В. Юдзін. – Магілёў, 2003. – С. 226-274.

Регион. Могилевская область. 10 лет преобразований. – Могилев, 2005.

Республика Беларусь. Могилевская область. – Могилев, 2003.

Рыдзёўскі Г. Магілёўшчына: губерня, акруга, вобласць (аналіз адміністрацыйнага падзелу) // Магілёўская даўніна. – 1993. – С. 9-29.

Ткачоў М.А. Замкі і людзі. – Мн., 1991.

Трацевский В.В. История архитектуры народного жилища Белоруссии. – Мн., 1983.

Федорук А.Т. Садово-парковое искусство Белоруссии. – Мн., 1989.

Філіповіч І.І. Міфы і праўда аб Магілёве. – Магілёў, 1993.

Целеш В. Гароды Беларусі на старых паштоўках. – Мн. 1998.

Чантурия В.А. История архитектуры Белоруссии (дооктябрьский период). – Мн., 1985.

Шымукенус, М.У. Любуж і наваколле. Час і людзі / М.У. Шымукенус. – Магілёў, 2008.

Юшкевіч, В. Магілёўская ратуша: сімвал стварэння і вандалізма / В. Юшкевіч // Магілёўская праўда. – 1989. – 16 лістапада.

Тэма № 4

Формы і метады краязнаўчай работы ў школе (4 гадзіны)

План:

1. Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках гісторыі.
2. Краязнаўчы факультатыў і школьны краязнаўчы гурток.
3. Школьны краязнаўчы музей: этапы стварэння і формы дзейнасці.
4. Краязнаўчая экскурсія, паход, экспедыцыя.
5. Экскурсія ў школьны краязнаўчы музей.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Пры падрыхтоўцы да семінарскага занятку паспрабуйце ўзгадаць самыя запамінальныя ўрокі пад час вашай вучобы ў школе і адказаць на пытанне: што зрабіла гэтыя ўрокі запамінальнымі?
2. Як краязнаўчы матэрыял можна выкарыстоўваць на ўроках матэматыкі, фізіцы, хіміі і гісторыі?
3. Складзіце пакрокавы алгарытм дзеянняў па стварэнню краязнаўчага музея ў школе.

Літаратура:

а) асноўная:

- Ашурков В.Н., Кацюба Д.В., Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. – М., 1980.
Зборнік нарматыўных дакументаў і матэрыялаў па арганізацыі дзейнасці музеяў устаноў адукацыі / склад. С.С. Мітраховіч. – Мн., 2001.
Иванов П.В. Основы школьного краеведения. – Петрозаводск, 1986.
Историческое краеведение Беларуси: учебное пособие для исторических факультетов вузов республик / под ред. Э.М. Загорюльского. – Мн., 1980.
Краеведение / ред. А.А. Даринского. – М., 1987.
Матюшин Г.Н. Историческое краеведение. – М., 1987.
Преподавание краеведения и москвоведения в высших учебных заведениях. – М., 2002.

Самусік А.Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі: вуч. дапаможнік. – Мн., 2004.

б) дадатковая:

- Беларускія музеі. Гісторыя. Хроніка. Сучаснасць. Музейныя сшыткі: навук. метады. – Мн., 1998.
Громов Г.Г. Методика этнографических экспедиций. – М., 1966.
Детский туризм и краеведение Беларуси. – Мн., 2003.
Жлоба С.П. Полевая этнография: Теория и практика полевых этнографических исследований: пособие для студентов вузов. – Брест, 2001.
Комплексная гісторыка-краязнаўчая практыка (праграма, палажэнне, інструкцыі для студэнтаў гістарычнага факультэта); склад. А.Р. Агееў, С.І. Бяспанскі, В.Ф. Капыцін. – Магілёў, 2002.

Краеведение в России: История. Современное состояние. Перспективы развития. – М., 2004.

Методические рекомендации по организации работы школьных музеев / сост. Т.И. Морозова. – Мн., 1984.

Мінулае Гродзеншчыны. Навукова-метадычны дапаможнік для настаўнікаў гісторыі і геаграфіі. Вып. 5 / пад рэд. А.Ф. Смаленчука. – Гродна, 1998.

Немцова, Т.И. Основные компоненты краеведческого подхода в обучении школьников // Теория и практика устойчивого развития: географическое обеспечение: материалы Международной научно-практической конференции, посвящённой 90-летию со дня рождения П.А. Лярского (5-7 декабря 2007 г.) / под ред. И.Н. Шаруха. – Могилев, 2008. – С. 114-119.

Помнікі этнаграфіі: Методыка выяўлення, апісання і збірання. – Мн., 1981.

Пракаповіч І. Сістэма школьнага крыніцазнаўства. Метадычны дапаможнік. – Мн., 2004.

Сборник официальных документов по детско-юношескому туризму, краеведению, организации отдыха детей и молодежи / Сост. Ю.С. Константинов. – М., 1999.

Фядута В.У. Месца і роля школьнага гістарычнага краязнаўства ў фарміраванні нацыянальнай самасвядомасці вучняў [Электронны рэсурс]. – Гродна, 2004. – Рэжым доступа: <http://www.grsu.unibel.by/~littc/html/confer/publ/97/etnas97/ch11.html>

Шмидт С.О. Краеведение и документальные памятники: учеб. пособие. – Тверь, 1992.

Biencyk, Grzegorz. Krajoznawstwo i jego zwiazki z turystyka. – Warszawa, 2003.

Kruczek, Zygmunt. Metodyka krajoznawstwa. – Kraków, 1983.

Тэма № 5

Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах, музеях і бібліятэках (4 гадзіны)

План:

1. Наведванне краязнаўчага аддзела абласной бібліятэкі імя У. Леніна.
2. Знаёмства з экспазіцыйнай, навукова-даследчай, фондавай працай музея гісторыі Магілёва і яго філіяла на Буйніцкім полі.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

Пад час наведвання Магілёўскай абласной бібліятэкі імя У. Леніна студэнты павінны пазнаёміцца з персаналам, бібліяграфіяй, кнігасховішчам краязнаўчага аддзела бібліятэкі, навучыцца карыстацца яго краязнаўчым каталогам і электроннай базай бібліятэкі.

1. Хто пісаў магілёўскую хроніку?
2. Хто напісаў “Вопыт апісання магілёўскай губерні...”?
3. Хто з навукоўцаў выпускаў альманах “Могилевская старина”?

У музеі гісторыі Магілёва і яго філіяле на Буйніцкім полі студэнты знаёмяцца з экспазіцыйнай, навукова-даследчай і фондавай працай музеяў. Звярніце ўвагу на разнастайнасць абавязкаў навуковых супрацоўнікаў музеяў і важнасць агульнагістарычнай падрыхтоўкі.

Тэма № 6

Выніковы кантроль засваення раздзела “Гістарычнае крэзнаўства Беларусі” (2 гадзіны)

План:

1. Тэставы кантроль ведаў студэнтаў па курсу “Гістарычнае крэзнаўства Беларусі”.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

Пры падрыхтоўцы да задачы тэстаў неабходна паўтарыць асноўныя даты, імёны і падзеі магілёўскай гісторыі, а таксама паняцці і вызначэнні, якія згадваліся на лекцыях і пры правядзенні экскурсій. Неабходна быць гатовымі адказваць на праблемныя і з’урыстычныя пытанні.

Тэма № 7

Аб’ект, прадмет, асноўныя паняцці, крыніцы і метады этналогіі Беларусі (2 гадзіны)

План:

1. Аб’ект і прадмет этналогіі Беларусі.
2. Паняцце “этнас” і яго характарыстыка. Кампаненты этнічнай сістэмы.
3. Этнічныя працэсы.
4. Гістарычныя формы этнічных супольнасцяў. Этнасы ў традыцыйным і індустрыяльным грамадстве.
5. Крыніцы і метады этналагічных даследаванняў.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Што з’яўляецца аб’ектам, а што прадметам этналогіі?
2. Што такое этнас?
3. Якімі этнічнымі асаблівасцямі адрозніваюцца этнасы?

4. Якое значэнне надаецца культуры ў этналогіі?
5. Чаму этнічная самасвядомасць лічыцца найважнейшым кампанентам этнічнай сістэмы?
6. Механізм аднаўлення этнічнай сістэмы мае сваю спецыфіку ў розныя гістарычныя эпохі. Чым адрозніваецца этнас у традыцыйным і індустрыяльным грамадстве?
7. Назавіце асноўныя этнічныя працэсы.
8. Чым натуральная асіміляцыя адрозніваецца ад прымусовай?
9. Назавіце асноўныя крыніцы і метады этналагічных даследаванняў.
10. Якія сацыяльныя функцыі выконвае этналогія і якія прыкладныя магчымасці яна мае?

Літаратура:

а) асноўная:

- Бромлей Ю.В. Этнос и этнография. – М., 1973.
 Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. – М., 1983.
 Итс Р.Ф. Введение в этнографию: учебное пособие. – Л., 1990.
 Лурье С.В. Историческая этнология. – М., 2004.
 Основы этнографии: учебное пособие / под ред. С.А. Токарева. – М., 1968.
 Садохин, А.П. Этнология: уч. 2-е изд. – М., 2004.
 Садохин, А.П., Грушевицкая, Т.Г. Этнология: учеб. для студентов высших учебных заведений. – М., 2000.
 Садохин, А.П. Этнология: учеб. словарь. – М., 2002.
 Свод этнографических понятий и терминов в 4-х выпусках. – М., 1986 – 1991.
 Сміт Энтані Д.С. Нацыяналізм у дваццатым стагоддзі. – Мн., 1995.
 Тодавов, Г.Т. Этнология: уч. для вузов. – М., 2004 г.
 Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.
 Этнография: учебник / под ред. Ю.В. Бромлея, Г.Е. Маркова. – М., 1982.
 Этнология: учебник для высших учебных заведений / под ред. Г.Е. Маркова, В.В. Пименкова. – М., 1994.
 Этнология. Народы России: История и современное положение: учебное пособие. – М., 1997.

б) дадатковая:

- Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М., 1989.
 Бромлей Ю.В. Современные проблемы этнографии. – М., 1981.
 Брук С.И. Население мира: этнодемографический справочник. – М., 1986.
 География. Энциклопедия. – М., 1996. (перев. с англ.).
 Горвард. Сучасная культурная антрапалогія. – Мн., 1995.
 Народы мира: историко-этнографический справочник. – М., 1988.
 Пилипенко М.Ф. Этнография Белоруссии: учебное пособие. – М., 1981.
 По континентам и странам: кн. для учащихся / сост. Н.С. Юцевич. – 2-е изд. – Мн., 1978.
 Цітоў В.С. Народная спадчына. – Мн., 1994.
 Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. – М., 1985.
 Этнические процессы в современном мире. – М., 1987.

Тэма № 8

Класіфікацыя этнічных супольнасцяў свету. Этнічная характарыстыка беларусаў (2 гадзіны)

План:

1. Класіфікацыя этнічных супольнасцяў па тэрыторыі пражывання.
2. Класіфікацыя этнасаў па падабенству фізічнага аблічча.
3. Лінгвістычная класіфікацыя этнасаў.
4. Этнічная характарыстыка беларускага этнасу.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Які сэнс укладаюць этнолагі ў паняцце гісторыка-культурных і этнаграфічных абласцей?
2. Успомніце, якія гісторыка-культурныя вобласці існуюць на тэрыторыі Беларусі, Польшчы, Францыі і іншых еўрапейскіх краін?
3. Дайце геаграфічную характарыстыку беларускага этнасу.
4. Дзе знаходзіцца цэнтр Еўропы?
5. Дзе знаходзіцца цэнтр Беларусі?
6. Які сталічны горад суседніх з Беларуссю краін найдалейшы ад Мінску?
7. Які сталічны горад пагранічных з Беларуссю краін найбліжэйшы да Мінску?
8. З якой краінай Беларусь мае самую малую, а з якой самую вялікую дзяржаўную мяжу?
9. Дайце геапалітычную характарыстыку Беларусі.
10. Чым адрозніваюцца расавыя тыпы адзін ад аднаго?
11. Распавядзіце аб узнікненні вялікіх рас і іх падзеле на мясцовыя антрапалагічныя тыпы.
12. У чым вы бачыце прычыны ўтварэння розных антрапалагічных тыпаў?
13. Дайце антрапалагічную характарыстыку беларускага этнасу.
14. Зменліваць беларускага этнасу мае мерыдыяльны або шыротны кірунак?
15. Якія народы найбольш блізкія да беларусаў па генагеаграфічных адлегласцях?
16. Якія моўныя групы і сем'і вы знаеце?
17. Назавіце іерархію лінгвістычных супольнасцяў.
18. Якая моўная група з'яўляецца найбуйнейшай у Еўропе групай народаў?

19. Да якой моўнай групы і сям'і належыць беларуская мова?
20. Якое месца па насельніцтву займаюць беларусы сярод славянскіх народаў і сярод усіх народаў Еўропы?
21. Назавіце асноўныя краіны пражывання беларусаў.
22. Якія змяненні колькасці насельніцтва Беларусі назіраюцца ў апошнія дзесяцігоддзі?
23. Якое месца па тэрыторыі займае Беларусь сярод еўрапейскіх дзяржаў?
24. Якія краіны маглі б размясціцца на тэрыторыі нашай краіны?
25. На якіх сярэднявечных картах можна знайсці назву Белая Русь?
26. Як называлася наша краіна ў Расійскай імперыі?
27. Якія этнаграфічныя межы Беларусі паводле даследаванняў Р. Эркерта, А. Рыцыха, перапісу 1897 г. Я. Карскага, М. Даўнар-Запольскага?
28. Якія гісторыка-этнаграфічныя рэгіёны Беларусі вылучаюцца паводле комплексу этнакультурных прыкмет?
29. Якія асноўныя этнічныя супольнасці пражываюць на тэрыторыі Беларусі?
30. Хто такія караімы?
31. Дзе на тэрыторыі Беларусі пражывалі полаўцы?

Літаратура:

а) асноўная:

- Алексеев, В.П. География человеческих рас. – М., 1974.
 Беларусь: Этнагеаграфія, дэмаграфія, дыяспара, канфесіі. Атлас. – Мн., 1996.
 Брук, С.И. Население мира. Этнодемографический справочник. – М., 1986.
 Бромлей Ю., Подольный Р. Человечество – это народы. – М., 1990.
 География: энциклопедия. – М., 1996. (перев. с англ.).
 Итс Р.Ф. Введение в этнографию: учебное пособие. – Л., 1990.
 Народы и религии мира: Энциклопедия / гл. ред. В.А. Тишков. – Москва, 1999.
 Народы мира: Историко-этнографический справочник / гл. ред. Ю.В. Бромлей. – Москва, 1988.
 Народы мира: историко-этнографический справочник. – М., 1988.
 Садохин, А.П. Этнология: учеб. словарь. – М., 2002.
 Чебоксаров Н.Н., Чебоксарова И.А. Народы, расы, культуры. – М., 1985.
 Этнография: учебник / под ред. Ю.В. Бромлея и Г.Е. Маркова. – М., 1982.
 Этнология / под ред. В.В. Пименкова, Г.Е. Маркова. – М., 1994.

б) дадатковая:

- Арутюнов С.А. Народы и культуры: развитие и взаимодействие. – М., 1989.
 Говард М. Сучасная культурная антрапалогія. – Мн., 1995.
 Зарубежная Европа. Очерки общей этнографии. – М., 1996.
 Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. – М., 1991.

Народы мира. Этнографические очерки: в 18 т. – М., 1954 – 1966.
Очерки общей этнографии. Австралия и Океания. Америка. Африка. – М., 1957.

Салімон ІІ. Фізічны тып беларусаў. Узростава, тыпалагічная і экалагічная зменлівасць. – Мн., 1994.

Страны и народы. Научно-популярное и географо-этнографическое издание: в 20 т. – М., 1978 – 1985.

Токарев С.А. Религия в истории народов мира. – М., 1986.

Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.

Этнические процессы в современном мире. – М., 1987.

Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры. – М., 1987.

Тэма № 9

Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў (2 гадзіны)

План:

1. Праблема фарміравання беларускага этнасу.
2. Паходжанне назваў Белая Русь, Літва і Чорная Русь.
3. Этнічная гісторыя беларусаў XVIII – XX стст. і праблема фарміравання беларускай нацыі.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Якія этнічныя супольнасці да рассялення славян жылі на тэрыторыі Беларусі?
2. Калі сфарміраваўся беларускі этнас?
3. Успомніце версіі паходжання назвы “Белая Русь”.
4. Як разглядаецца праблема этнагенезу беларусаў у навуковай літаратуры?
5. Якая роля балтаў і іншых этнічных груп у фарміраванні беларусаў?
6. Назавіце гістарычныя ўмовы і фактары ўтварэння беларускага этнасу?
7. У якіх формах назіралася этнічнае самавызначэнне насельніцтва Беларусі ў XIII – XVIII стст.?
8. Пералічыце і раскрыйце асноўныя тэорыі і гіпотэзы паходжання назвы “Белая Русь”.
9. З якой тэрыторыяй у сярэднявеччы звязвалі назву “Чорная Русь”?
10. Адкуль пайшла назва Літва?
11. Якія фактары тармазілі працэс фарміравання беларускай нацыі?

Літаратура:

а) асноўная:

Аляксееў В.П. і інш. Расавая геаграфія беларусаў і праблемы этнагенезу / В.П. Аляксееў, М.У. Вітаў, Л.І. Цягака. – Мн., 1994.

Бандарчык В., Чаквін У. Праблемы этнагенезу беларусаў у працах савецкіх вучоных. – Мн., 1982.

Беларусы: у 8 т. – Мн., 2001. – Т. 4: Вытокі і этнічнае развіццё.

Беларусы: у 8 т. / В.К. Бандарчык. – Мн., 1999. – Т. 3: Гісторыя этналагічнага вывучэння.

Беларусы: Этнагеаграфія, дэмаграфія, дыяспара, канфесіі. Атлас. – Мн., 1996.

Белорусы. – М., 1998.

Дзмітрачкоў П.Ф. Аб паходжанні беларусаў, фарміраванні і развіцці беларускай народнасці. – Магілёў, 1992.

Імя твае Беларусь. – Мн., 1991.

Марзалюк, І.А. Міфы “адраджэнскай” гістарыяграфіі Беларусі: манаграфія / І.А. Марзалюк. – Магілёў, 2009.

Мікуліч Т.М. Гісторыя развіцця этнічнай самасвядомасці беларусаў: вучэб. дапаможнік. – Гродна, 1998.

Пилипенко М.Ф. Возникновение Белоруссии: новая концепция. – Мн., 1991.

Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі: вучэб.-метад. дапам. – Мн., 1996.

Этнаграфія беларусаў: Гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя. – Мн., 1985.

Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.

б) дадатковая:

Алексеева Т.И. Этногенез восточных славян по данным антропологии. – М., 1973.

Карнейчык Я. Беларуская нацыя. Гістарычны нарыс. – Мн., 1969.

Белы, А. Хроніка Беларусі / А. Белы. – Мн., 2000.

Булгаков, В. История белорусского национализма / В. Булгаков. – Вильнюс, 2006.

Верашчагіна А.У., Гурко А.В. Гісторыя канфесій у Беларусі: Минулае і сучаснасць. – Мн., 2000.

Восточные славяне. Антропология и этническая история. – М., 2002.

Григорьева Р.А., Касперович Г.И. Население белорусско-русского пограничья. Демография, язык, этническая идентификация. – Мн., 2004.

Гринблант М. Белорусы. Очерки происхождения и этнической истории. – Мн., 1968.

Гумилев Л.Н. От Руси к России. Очерки этнической истории. – М., 1992.

Загорудский Э.М. Древняя история Белоруссии. Очерки этнической истории и материальной культуры (до IX в.). – Мн., 1977.

Карскі Я. Беларусы. – Мн., 2001.

Ласкоў І. Нашчадкі таямнічае Літвы // Польшы. – 1991. – № 8.

Лобач В., Шишков А. Потомки Белополя. Новый взгляд на происхождение народа // Родина. – 2001. – январь.

Мікуліч А.І. Беларусы ў генетычнай прасторы: атрапалогія этнасу. – Мн., 2005.

Мікуліч А.І., Салівон І.І. Месца беларусаў сярод усходніх славян па даных антрапалогіі // Весці АНБ. – 1992. – № 1.

Мікуліч Т.М. Мова і этнічная самасвядомасць. – Мн., 1996.

Насытка Я. “Тыя ж беларусы...” Этнічныя межы беларусаў у XIX – пачатку XX ст. // Беларуская мінуўшчына. – 1994. – № 4.

- Рогалев А. Белая Русь и белорусы. – Гомель, 1994.
- Седов В.В. Славяне Верхнего Поднепровья и Подвинья. – М., 1970.
- Сувалаў А. Вытокі этнагенезу беларусаў // Беларуская мінуўшчына. – 1993. – № 3-4.
- Третьяков П.Ф. Финноугры, балты и славяне на Днепре и Волге. – М., 1986.
- Трубачоў А. Не ад белай адзежы і светлых вачэй... // Беларуская мінуўшчына. – 1993. – №1.
- Урбан П. Да пытання этнічнай прыналежнасці старажытных ліцвінаў. – Мн., 1994.
- Штыхаў Г.В. Насельніцтва зямель Беларусі ў IX – XII ст.ст. // 3 глыбі вякоў. Наш край. 36. Вып.1. – Мн., 1996.
- Шыраеў Е. Русь Белая, Русь Чорная і Літва ў картаж. – Мн., 1991.
- Юхо Я. Фарміраванне тэрыторыі беларусаў // Спадчына. – 1991. – № 6.

Тэма № 10

Грамадскі і сямейны побыт беларусаў (4 гадзіны)

План

1. Радзінная абраднасць беларусаў.
2. Сістэма выхавання дзяцей. Падрыхтоўка да шлюбу.
3. Вясельная абраднасць беларусаў.
4. Абрады пахавання і памінання продкаў.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Успомніце вядомыя вам павер'і і звычаі, якія звязаны з цяжарнасцю жанчыны.
2. Раскрыйце змест дародавага, родавага і пасляродавага комплексу радзінных звычаяў і абрадаў беларусаў.
3. Якія абрады і магічныя дзеянні спрыялі ўзнікненню і захаванню цяжарнасці?
4. Назавіце агульнапрынятыя нормы паводзін цяжарнай жанчыны і адносін да яе. На што накіраваны гэтыя нормы і правілы?
5. Хто такая бабка-павітуха і якую ролю яна адыгрывала ў радзіннай абраднасці?
6. Як далучалі народжанага да сям'і і грамады?
7. Што такое адведкі, радзіны, хрэсьбіны?
8. У чым розніца паміж “адведкамі” і “радзінамі”, паміж старадаўнім і сучасным зместам абраду “адведкі”?
9. Раскрыйце змест абрадаў ачышчэння і падзелу бабінай кашы.
10. Як традыцыйна беларусы выходзілі дзяцей і рыхтавалі іх да сямейнага жыцця?
11. Якую традыцыю нашы продкі называлі “дзядзькаваннем”?

12. Якія вясельныя звычаі і абрады беларусаў вы памятаеце?
13. Раскрыце змест падрыхтоўчай частцы вясельнай абраднасці: выглядыны, даведкі, сватанне, запоіны, агледзіны, заручыны, запросіны.
14. Для чаго, на ваш погляд, у беларусаў існавала шматэтапная падрыхтоўчая частка вясельнай абраднасці?
15. Распавядзіце аб уласна вясельных звычаях і абрадах: суборная субота, каравай, завіванне, пасад, пераезд дружыны маладога да маладой, шлюб, пераезд да маладога, пасаг, выпрабаванне здольнасцей і характару маладой, падзел каравая, адорванне маладых, камора.
16. Каго называлі “запарожцамі” на беларускім вяселлі?
17. Чым адрознівалася звычайнае, прымацкае, сіроцкае, удавецкае і пакрыцкае вяселле?
18. У чым адрозніванне беларускага вяселля ад польскага, рускага і ўкраінскага?
19. Як традыцыйна праводзяць у апошні шлях нябожчыка на Беларусі?
20. Назавіце асаблівасці пахавання самазабойцаў.
21. У якія дні паміналі нябожчыкаў і продкаў беларусы?
22. У чым прычыны адносна добрай захаванасці многіх традыцый, абрадаў і звычаяў у беларусаў?

Літаратура:

а) асноўная:

- Арлова Г.П. Беларуская народная педагогіка. – Мн., 1993.
 Беларусы: у 8 т. – Мн., 2001. – Т. 5: Сям’я.
 Беларусы: у 8 т. – Мн., 2002. – Т. 6: Грамадскія традыцыі.
 Беларусы: у 8 т. – Мн., 2004. – Т. 7: Вусна-паэтычная творчасць.
 Вяселле – абраднасць / Акадэмія навук Беларускай ССР інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1978.
 Казакова С. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў. – Мн., 1995.
 Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. – Мн., 2000.
 Кухаронак Т.У. Радзінныя абрады і звычаі беларусаў. – Мн., 1993.
 Пахаванні, помнікі, галашэнні / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1986.
 Пилипенко Н.Ф. Этнография Белоруссии. – Мн., 1981.
 Радзінная паэзія / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1971.
 Сысоў У.М. Беларуская пахавальная абраднасць. – Мн., 1995.
 Сям’я і сямейны побыт беларусаў. – Мн., 1990.
 Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.

б) дадатковая:

- Борисенко В.К., Кухарёнок Т.И., Расинская З.П. Общественный, семейный быт и духовная культура населения Полесья. – Мн., 1987.
 Варфоломеева Т.Б. Северо-белорусская свадьба. Обряд, песенно-мелодические типы – Мн., 1988.

- Грамадскі быт і культура гарадскога насельніцтва Беларусі. – Мн., 1990.
 Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн., 1993.
 Жлоба С.П. Народная педагогіка Полесья. (По материалах этнографических исследований): монографія. – Брест, 2002.
 Жывая крыніца. – Мн., 1991.
 Исследования в области балто-славянской духовной культуры (погребальный обряд). – М., 1990.
 Народная педагогіка беларусаў. – Мн., 1996.
 Православные праздники. – Мн., 1995.
 Пятроўская Г.А. Жывая спадчына. – Мн., 1988.
 Радзімазнаўства. – Магілёў, 1992.
 Ракава Л.В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы. – Мн., 2003.
 Рушчык Г. Палессе. Фотаздымкі з дваццатых і трыццатых гадоў. – Варшава, 1999.
 Сержпудоўскі А.К. Прымкі і забавоны беларусаў-палешукоў. – Мн., 1998.
 Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов (XIX – начало XX в.) – М., 1979.
 Сыракомля У. Вандроўкі па маіх былых ваколіцах. – Мн., 1992.
 Шпилевский П.М. Путешествие по Полесью и Белорусскому краю. – Мн., 1992.
 Этнические стереотипы мужского и женского поведения. – С-П., 1991.
 Этнография Белоруссии (Краткая энциклопедия) – Мн., 1980.

Тэма № 11

Беларускі народны каляндар (4 гадзіны)

План:

1. Асаблівасці беларускага народнага календара.
2. Гадавы цыкл народнага календара. Святы і прысвяткі:
  - а) зімовыя;
  - б) веснавыя;
  - в) летнія;
  - г) восеньскія.
3. Наведванне экспазіцыі музея этнаграфіі – філіяла абласнога краязнаўчага музея.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. З курса храналогіі ўспомніце, што такое:
  - каляндар;
  - месяцовы каляндар;
  - сонечны каляндар;
  - хрысціянскі каляндар;
  - рухомыя і нерухомыя святы.

2. Якія асаблівасці распаўсюджвання хрысціянства на Беларусі маглі спрыяць захаванню рэшткаў язычніцкага календара?

3. Успомніце асноўныя беларускія народныя святы: Каляды, Вадохрышча, Грамніцы, Масленіца, Саракі, Дабравешчанне, Камаедзіца, Гуканне вясны, Вербніца, Вялікдзень, Радаўніца, Юр'я, Ушэсце, Сёмуха, русальны тыдзень, Купалле, Ілья, Спас, Прачыстая, Узвіжанне, Пакроў, Дзяды, заворванне, зажынкi, дажынкi.

4. Якія святы называюць двудзяткамі ў праваслаўным календары?

5. Распавядаючы аб святах, паспрабуйце паказаць (там, дзе гэта магчыма) іх паганскія карані, хрысціянскі змест, рытуальную частку і месца ў календары земляроба.

6. Якія асаблівасці календара беларусаў можна вылучыць і што яднае яго з календарамі суседніх народаў?

7. Пакажыце ўплыў мясяцовага, сонечнага, хрысціянскага календароў на каляндар беларусаў.

8. У чым галоўнае адрозніванне святаў ад прысвяткаў у беларускім календары?

9. Якія святы народнага календара найбольш шануюцца на Беларусі, сталі нашай нацыянальнай адметнасцю?

Тэарэтычныя веды па тэме замацоўваюцца шляхам арганізацыі вучэбнай экскурсіі ў Магілёўскі этнаграфічны музей.

Літаратура:

а) асноўная:

Звод “Беларуская народная творчасць” / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору:

Земляробчы каляндар. – Мн., 1990.

Паэзія беларускага земляробчага календара. – Мн., 1992.

Веснавыя песні. – Мн., 1980.

Валачобныя песні. – Мн., 1985.

Восеньскія і талочныя песні. – Мн., 1981.

Жаніцьба Цярэшкі. – Мн., 1993.

Жніўныя песні. – Мн., 1974.

Зімовыя песні. – Мн., 1975.

Замовы. – Мн., 1992.

Купальскія і пятроўскія песні. – Мн., 1981.

Беларускія народныя абрады. – Мн., 1994.

Восеньскія святы. – Мн., 1995.

Зімовыя святы. – Мн., 1999.

Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Б.П. Пашкоў [і інш.]. – Мн., 2005. – Т. 1: Акапэла-Куцця.

Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Б.П. Пашкоў [і інш.]. – Мн., 2006. – Т. 2: Лабарагорыя градыцыйнага мастацтва – “Яшчур”.

Беларускія народныя абрады // склад. Л.П. Касцюкавец. – Мн., 1994.

Васілевіч У. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1991.

Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі. – Мн., 2003.

Казакова С. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў. – Мн., 1995.

Коваль У.І., Новак В.С. Беларускія народныя святы і звычаі. – Гомель, 1993.

Крук І.І. Слядам за сонцам: Беларускі народны каляндар. – Мн., 1998.

Ліс А.С. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў. – Мн., 1998.

Лозка А. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1993.

Праваславныя прызднікі. – Мн., 1995.

Этнаграфія Беларусі. Энцыклапедыя. – Мн., 1989.

б) дадатковая:

Анцыковіч К. Народныя каляндарныя святы і абрады. – Мн., 1993.

Барташэвіч Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя. – Мн., 1985.

Верашчагіна А. Праваслаўныя святы на Беларусі. – Мн., 2001.

Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн., 1993.

Гуд П.А. Ад Каляд да Пакроваў. – Мн., 2000.

Крук І.І. Колесо врэмени: традыцыі і саврэменнасць. – Мн., 2003.

Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. – Мн., 2000.

Кухаронак Т.І. Маскі ў каляндарнай абраднасці беларусаў. – Мн, 2001.

Ліцвінка В. Святы і абрады беларусаў. – 2-е выд. – Мн., 1998.

Лозка А. Восеньскія святы. – Мн., 1995.

Можейко З.Я. Календарна-песенная культура Беларусі. Опыт системна-тыпалагічнага існавання. – Мн., 1985.

Новак В.С. Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны: Да праблемы лакальнага, рэгіянальнага і агульнанацыянальнага ў фальклору. – Гомель, 2001.

Панцлей Р.М. і інш. Як адзначыць з дзецьмі народныя святы. – Мн., 1993.

Празднікі і абрады в Беларусскай ССР. – Мн., 1988.

Пятроўская Г.А. Жывая спадчына. – Мн., 1988.

Радзімазнаўства. – Магілёў, 1997.

Соколова В.К. Весенне-летние календарныя абрады рускіх, украінцав і беларусав (XIX – пачало XX в.). – М., 1979.

Сысоў М. З крыніц спрадвечных. – Мн., 1997.

Этнаграфія Беларусі (Краская энцыклапедыя). – Мн., 1980.

Тэма № 12

Традыцыйная духоўная культура беларусаў (2 гадзіны)

План:

1. Каляндарна-абрадавая і сямейна-абрадавая паэзія беларусаў.
2. Беларуская народная музыка.
3. Харэаграфія і народны тэатр.
4. Традыцыйныя народныя вераванні.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Якія асаблівасці і жанры беларускага фальклору вы ведаеце? Якія з іх больш развіты?

2. Распавядзіце аб асаблівасцях каляндарна-абрадавай паэзіі беларусаў: калядных, валачобных, юр'еўскіх, купальскіх, жажынкавых і дажынкавых, пахроўскіх і інш. песнях.

3. У чым адметнасць сямейна-абрадавай паэзіі беларусаў: вясельных і радзінных спеваў, галашэнняў.

4. Дайце класіфікацыю неабрадавых спеваў беларусаў.

5. Праверце сябе. Ці ведаеце Вы наступныя музычныя інструменты:

а) Струнныя інструменты: гуслі, цымбалы, ліра, скрыпка, басетля, бандурка, балалайка і інш.

б) Духавыя інструменты: труба, рог, дудка, жалейка, дуда, свісцёлка.

в) Ударныя інструменты: барабан, бубен, вугольнікі, драўляныя лыжкі, талеркі, грэбень, шархуны, бразготка, брусочки, біла (калатуша), трашчотка, калотка, капшук, кляшчоткі, званы.

6. Якія віды карагодаў вылучаюць этнографы?

7. Чым адрозніваюцца карагоды і танцы?

8. Якія традыцыйныя беларускія танцы вы ведаеце?

9. Што такое “батлейка”? Чым ад яе адрозніваецца “мушкарат”?

10. Якія рэшткі паганскіх вераванняў у свядомасці беларусаў найпаўней захоўваліся на працягу стагоддзяў?

11. Назавіце асноўных паганскіх багоў, у якіх верылі беларусы да прыняцця хрысціянства. Дайце ім характарыстыку.

12. Чаму вера беларусаў у фантастычных нячысцікаў захавалася лепш, чым у язычніцкіх багоў?

13. Апішыце знешні выгляд, характар і вобраз жыцця дамавіка, лясуна, пушчавіка, палявіка, вадзяніка, русалак, мары, начніцы, маравой панны, халеры, ліхаманкі, зюзі, кадука, цмока, пякельнікаў.

14. Якія нацыянальныя адметнасці ўяўленняў беларусаў аб нячыстай сіле Вы ведаеце?

15. Чаму беларускім вераванням уласцівы сінкрэтызм?

Літаратура:

а) асноўная:

Баршчэўскі Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях. – Мн., 1990.

Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Б.П. Пашкоў [і інш.]. – Мн., 2005. – Т. 1: Акапэла-Куцця.

Беларускі фальклор: энцыклапедыя: у 2 т. / рэдкал.: Б.П. Пашкоў [і інш.]. – Мн., 2006. – Т. 2: Лабараторыя традыцыйнага мастацтва – “Яшчур”.

Беларусы: у 8 т. – Мн., 2004. – Т. 7: Вусна-паэтычная творчасць.

Васілевіч У. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1991.

Казакова С. Этнічныя традыцыі ў духоўнай культуры беларусаў. – Мн., 1995.

Крук Я. Сімволіка беларускай народнай культуры. – Мн., 2000.

Ліцвінка В.Д. Святы і абрады беларусаў. – 2-е выд. – Мн., 1998.

Міфы Бацькаўшчыны. – Мн., 1994.

б) дадатковыя:

Барташэвіч Г.А. Беларуская народная паэзія веснавога цыкла і славянская фальклорная традыцыя. – Мн., 1985.

Беларускі фальклор. Бібл.даведнік 1926 – 1963 гг. / склад. Я. Саламевіч. – Мн., 1963.

Беларускі фальклор. Хрэстаматыя. – Мн., 1996.

Богдановіч А. Перезіткі древняга міросозерцання у беларусав. – Мн., 1995.

Варфаломеева Т.Б. Северобеларуская юморыстычная песня. – Мн., 1988.

Васілевіч В.А. Восточнаславянская юморыстычная песня. – Мн., 1979.

Верашчагіна А. Праваслаўныя святы на Беларусі. – Мн., 2001.

Вількін Я.Р. Беларускія народныя гульні. – Мн., 1969.

Вяселле. Абрад. Звод Беларуская народная творчасць. – Мн., 1978.

Вяселле. Песні заручынных. Кн. 1 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1980.

Вяселле. Песні сіраце. Вяччанне. У доме маладой перад прыездам маладога. Кн. 3 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1983.

Вяселле. Песні. Вяселле ў маладога. Кн. 6 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1988.

Вяселле. Песні. Вяселле ў маладой. Кн. 4 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1985.

Вяселле. Песні. Каравай. Зборная субота. Пасад. Кн. 2 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1981.

Вяселле. Песні. Развітанне з домам. Ад'езд да маладога. Кн. 5 / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1986.

Гуд П.А. Ад Каляд да Пакроваў. – Мн., 2000.

Дай Божа знаць, з кім век векаваць: Беларуская народная варажба. – Мн., 1993.

Жыцця адвечны лад: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2. – Мн., 1998.

Земляробчы каляндар: Абрады і звычай. – Мн., 2003.

Зямля стаіць пасярод свету...: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1. – Мн., 1996.

Зямная дарога ў вырай: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 3. – Мн., 1999.

Кабашнікаў К.П. Беларуская казка ў казачным эпасе славян. – Мн., 1968.

Кабашнікаў К.П. Беларускі фальклор у параўнальным асвятленні: Гістарыяграфічны нарыс. – Мн., 1981.

Коваль У.І., Новак В.С. Беларускія народныя святы і звычай. – Гомель, 1993.

Крук Я.І. Колесо времени: традиции и современность. – Мн., 2003.

Ліс. А.С. Жніўныя песні. – Мн., 1993.

Ліс. А.С. Купальскія песні. – Мн., 1974.

- Лозка А. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1993.
- Можейко З.Я. Календарно-песенная культура Беларусіі. Опыт системно-типологического исследования. – Мн., 1985.
- Народны тэатр. – Мн., 1983.
- Ненадавец А.М. Каму пакланяліся продкі. – Мн., 1996.
- Новак В.С. Каляндарна-абрадавая паэзія Гомельшчыны: Да праблемы лакальнага, рэгіянальнага і агульнанацыянальнага ў фальклору. – Гомель, 2001.
- Пахаванні, помнікі, галашэнні / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1986.
- Праваславныя прызднікі. – Мн., 1995.
- Радзінная паэзія / Акадэмія навук БССР – інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору. – Мн., 1971.
- Сержпутоўскі А.К. Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў. – Мн., 1998.
- Фальклор у запісах Я. Чачота і братоў Тышкевічаў. – Мн., 1997.
- Федароўскі М. Люд беларускі. Вяселле. – Мн., 1991.
- Фядосік А.С. Беларуская савецкая фалькларыстыка. – Мн., 1987.
- Хатэнка А. Зніч крыжовых дарог. – Мн., 1992.
- Цярохін С. Перунова пяпельца. – Мн., 1993.

Тэма № 13

Традыцыйныя гаспадарчыя заняткі беларусаў (4 гадзіны)

План:

1. Сельскагаспадарчыя заняткі беларусаў у IX – XIX стст. Эвалюцыя сістэм землекарыстання і прыладаў працы.
2. Асаблівасці жывёлагадоўлі, паляўніцтва і рыбалоўства.
3. Традыцыйныя рамёствы і промыслы.

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

1. Якія змены ў агракультуры адбыліся на працягу IX – XX стагоддзя?
2. Якія сістэмы землекарыстання існавалі ў VIII – XX ст.ст?
3. Прасачыце эвалюцыю асноўных земляробчых прылад працы на Беларусі.
4. Звярніце ўвагу на тэрміны саха палеская (літоўская), віцебская (руская), падняпроўская (магілёўская).
5. Калі і як адбываўся пераход на трохполле і шматполле?
6. Чаму на Палессі так доўга захоўваліся архаічныя сістэмы землекарыстання?
7. За кошт чаго нашы продкі змаглі павялічыць інтэнсіўнасць выкарыстання зямлі?

8. Чаму нізкаўдойныя пароды кароў з большага доўга задавальнялі нашых продкаў?

9. Чаму на захадзе Беларусі шырэй выкарыстоўвалі ў якасці цяглай сілы валоў, а на ўсходзе – коней?

10. Якія традыцыйныя рамёствы і промыслы былі найбольш распаўсюджаны на Беларусі?

Літаратура:

а) асноўная:

- Беларусы: у 8 т. – Мн., 1995. – Т. 1: Прамысловыя і рамесныя заняткі.
Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Краіна і людзі: вучэб.-метад. дапам. – Мн., 1996.
Цітоў В.С. Этнаграфічная спадчына. Беларусь. Традыцыйна-бытавая культура: вучэб.-метад. дапам. – Мн., 1996.
Этнаграфія беларусаў: Гістарыяграфія, этнагенез, этнічная гісторыя. – Мн., 1985.
Народная сельскагаспадарчая тэхніка беларусаў. – Мн., 1974.
Молчанова Л.А. Очерки материальной культуры белорусов. – Мн., 1981.
Этнаграфія Беларусі. Энциклапедыя. – Мн., 1989.
Ігнаценка А.П. Рамесная вытворчасць у гарадах Беларусі ў XV – XVIII стст. – Мн., 1963.

Промыслы і рамёствы Беларусі. – Мн., 1984.

б) дадатковая:

- Браім І.М. Рыбалоўства ў Беларусі: гіст.-этнагр. нарыс. – Мн., 1976.
Грамадскі быт і культура сельскага насельніцтва Беларусі. – Мн., 1993.
Грицкевич А.П. Частновладельческие города Белоруссии в XVI – XVII вв. – Мн., 1975.
Грынблат М.Я. Сялянскія промыслы і рамёствы // Весці АН Беларусі. – 1957. – № 2.
Гурков В.С., Терехин С.Ф. Бортничество в Белоруссии. – Мн., 1980.
Загорульский Э.М. Древняя история Белоруссии. Очерки этнической истории и материальной культуры (до IX в.). – Мн., 1977.
Курьлович Г.М. Беларускае народнае ткацтва. – Мн., 1981.
Лабачэўская В.А. Зберагаючы самабытнасць: 3 гісторыі народнага мастацтва і промыслаў Беларусі. – Мн., 1998.
Марзалюк І.А. Магілёў у XII – XVIII стагоддзях. Людзі і рэчы. – Магілёў – Мінск, 1998.
Мелоченков С.А. Белорусское народное гончарство. – Мн., 1984.
Молчанова Л.А. Материальная культура белорусов. – Мн., 1968.
Нарысы гісторыі Беларусі. – Мн., 1994. – Ч. 1.
Полесье. Материальная культура. – Киев, 1988.
Рыер Я.Р. Матэрыяльная культура вясковага насельніцтва Магілёўшчыны ў X – XIII стст. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 3.
Сахута Е.М., Говор В.А. Художественные ремесла и промыслы Белоруссии. – Мн., 1988.
Терехин С.Ф. Охота в Белоруссии. – Мн., 1986.

Цітоў В.С. Народная спадчына. Матэрыяльная культура ў лакальна-гэаграфічнай разнастайнасці. – Мн., 1994.

Цітоў В.С. Народныя дрэваапрацоўчыя промыслы Беларусі (1917 – 1941 гг.). – Мн., 1976.

Эканамічная гісторыя Беларусі. – Мн., 1996.

Тэма № 14

Выніковы кантроль засваення раздзела “Этналогія Беларусі” (2 гадзіны)

План:

1. Тэставы кантроль ведаў студэнтаў па курсу “Этналогія Беларусі”

Пытанні і заданні для самакантролю і абмеркавання:

Пры падрыхтоўцы да задачы тэстаў неабходна паўтарыць асноўныя паняцці і вызначэнні, якія згадваліся на лекцыях і пры правядзенні экскурсій. Неабходна быць гатовымі адказаваць на праблемныя і з’урыстычныя пытанні.

ТЭМАТЫКА КАЛЁКВІУМАЎ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ І КУРСА ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА

Тэма 1. Гістарычны лёс Магілёўшчыны ў складзе ВКЛ, Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі і савецкай дзяржавы. Праблема даты заснавання горада Магілёва.

Тэма 2. Архітэктурныя стылі Еўропы і Беларусі. Архітэктурныя помнікі і памятныя мясціны Беларусі і Магілёўшчыны.

Тэма 3. Антрапалагічная, геаграфічная, моўная класіфікацыя этнасаў Еўропы.

Тэма 4. Этнічная характарыстыка беларускага этнасу.

Тэма 5. Беларускае народнае дойлідства.

Тэма 6. Беларускае народнае адзенне.

Тэма 7. Традыцыйная ежа беларусаў.

Тэма 8. Адносіны роднасці і сваяцтва.

Тэма 9. Геральдыка Беларусі ў крэзнаўчай працы. Гербы гарадоў Магілёўшчыны.

Тэма 10. Тапаніміка Беларусі. Формы назваўтварэнняў геаграфічных і гістарычных аб'ектаў.

ПРЫКЛАДНЫ ПЕРАЛІК ПЫТАННЯЎ ДА ЭКЗАМЕНУ І ЗАЛІКУ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ СТАЦЫЯНАРА І АЗН ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА

- 1) Аб'ект і прадмет краязнаўства. Формы і віды арганізацыі краязнаўчай працы.
- 2) Крыніцы і метады гістарычнага краязнаўства.
- 3) Практыка выкарыстання краязнаўчага матэрыялу ў вучэбным працэсе ВНУ.
- 4) Краязнаўчае вывучэнне Беларусі ў ВКЛ і Рэчы Паспалітай.
- 5) Краязнаўчае вывучэнне Беларусі ў Расійскай імперыі.
- 6) Савецкі перыяд у развіцці гістарычнага краязнаўства Беларусі.
- 7) Сучасны стан гістарычнага краязнаўства на Беларусі.
- 8) Археалагічная перыядызацыя старажытнай гісторыі Магілёўшчыны. Праблема заснавання горада Магілёва.
- 9) Віды археалагічных помнікаў і іх выкарыстанне ў краязнаўчай працы. Ахова археалагічных помнікаў Беларусі.
- 10) Магілёўшчына ў складзе Вялікага Княства Літоўскага.
- 11) Магілёўшчына ў складзе Рэчы Паспалітай.
- 12) Магілёўшчына ў складзе Расійскай імперыі ў канцы XVIII – першай палове XIX стст.
- 13) Магілёўшчына ў складзе Расійскай імперыі ў сярэдзіне XIX – пачатку XX стст.
- 14) Лютаўская і Кастрычніцкая рэвалюцыі 1917 г., грамадзянская вайна і інтэрвенцыя 1918 – 1920 гг. на Магілёўшчыне.
- 15) Гады сацыялістычнага будаўніцтва ў міжваенны перыяд на Магілёўшчыне.
- 16) Вялікая Айчынная вайна на Магілёўшчыне.
- 17) Гісторыя Магілёўшчыны ў 1945 – 2010 гг.
- 18) Архітэктурныя стылі і знакавыя помнікі Беларусі.
- 19) Памятныя мясціны і мемарыяльныя комплексы Беларусі.
- 20) Архітэктурныя помнікі і памятныя мясціны Магілёва.
- 21) Выкарыстанне краязнаўчага матэрыялу на ўроках гісторыі.
- 22) Краязнаўчы факультатыў і школьны краязнаўчы гурток.

- 23) Школьны краянаўчы музей: этапы стварэння і формы дзейнасці.
- 24) Краязнаўчая экскурсія, паход, экспедыцыя.
- 25) Экспазіцыйная, навукова-даследчая, фондавая праца абласных і раённых краянаўчых музеяў. Дзейнасць краянаўчага аддзела абласной бібліятэкі імя У. Леніна.
- 26) Геральдыка Беларусі ў краянаўчай працы. Гербы гарадоў Магілёўшчыны.
- 27) Тапаніміка Беларусі. Формы назваўтварэнняў географічных і гістарычных аб'ектаў.
- 28) Аб'ект і прадмет этналогіі. Паняцце этнасу.
- 29) Крыніцы і метады этналагічных даследаванняў.
- 30) Разуменне культуры ў этналогіі. Этнічная тэрыторыя.
- 31) Суадносіны мовы і этнічнай супольнасці. Этнічная свядомасць і самасвядомасць.
- 32) Этнічныя працэсы.
- 33) Этнас у традыцыйным (даіндустрыяльным) грамадстве.
- 34) Этнас у сучасным (індустрыяльным) грамадстве.
- 35) Нацыянальная дзяржава і праблемы міжэтнічных адносін.
- 36) Лінгвістычная класіфікацыя этнічных супольнасцяў.
- 37) Класіфікацыя этнасаў па падабенству фізічнага аблічча.
- 38) Класіфікацыя этнічных супольнасцяў па тэрыторыі пражывання.
- 39) Аб'ект, прадмет, катэгорыі і задачы этналогіі Беларусі.
- 40) Географічная і геапалітычная характарыстыка беларускага этнасу.
- 41) Антрапалагічная характарыстыка беларускага этнасу.
- 42) Лінгвістычная характарыстыка беларускага этнасу.
- 43) Тэрыторыя і насельніцтва Беларусі.
- 44) Праблемы этнічных межаў Беларусі і дадзеныя этнаграфіі.
- 45) Этнаграфічныя рэгіёны Беларусі і іх асаблівасці.
- 46) Праблемы этнагенезу беларусаў у гістарычнай навуцы.
- 47) Этнічны беларусаў. Літва, Чорная і Белая Русь. Тэорыі паходжання назвы "Белая Русь".
- 48) Этнічныя групы на Беларусі.
- 49) Традыцыйныя народныя вераванні і забавоны беларусаў.
- 50) Светапогляд беларусаў, народная мараль і этыкет.
- 51) Асаблівасці беларускага народнага календара.
- 52) Зімовыя і веснавыя беларускія святы.
- 53) Летнія і восеньскія святы народнага календара.
- 54) Функцыянаванне, значэнне і асаблівасці традыцыйнай духоўнай культуры беларусаў.

- 55) Жанры і асаблівасці вуснай народнай творчасці беларусаў.
- 56) Беларуская народная музыка і народныя музычныя інструменты.
- 57) Беларуская народная харэаграфія, танцы і гульні.
- 58) Народны тэатр.
- 59) Сляды родавай арганізацыі і паганства ў побыце беларусаў
- 60) Адносіны роднасці і сваяцтва ў беларусаў.
- 61) Сям'я, яе функцыі і структура. Традыцыйныя тыпы сямейных адносін беларусаў.
- 62) Асаблівасці беларускага вяселля і тыпы вясельнай абраднасці.
- 63) Падрыхтоўчая частка вясельнай абраднасці беларусаў.
- 64) Вясельная абраднасць беларусаў.
- 65) Радзінная абраднасць і традыцыі беларусаў.
- 66) Сістэма выхавання дзяцей.
- 67) Пахавальная і памінальная абраднасць беларусаў.
- 68) Беларускі народны жаночы касцюм.
- 69) Народны мужчынскі касцюм беларусаў.
- 70) Панскае адзенне IX – XIX стст.
- 71) Беларуская народная кулінарыя.
- 72) Характар рассялення і культурныя ландшафты Беларусі.
- 73) Народнае дойлідства беларусаў.
- 74) Інтэр'ер беларускай хаты.
- 75) Сельскагаспадарчыя заняткі беларусаў. Эвалюцыя прыладаў працы.
- 76) Традыцыйныя рамёствы і промыслы беларусаў.
- 77) Перыядызацыя этнаграфічнага вывучэння Беларусі. Фарміраванне этнаграфіі ў першай палове XIX ст.
- 78) Станаўленне этнаграфіі Беларусі ў другой палове XIX ст. – пачатку XX ст.
- 79) Развіццё беларускай этналогіі ў савецкі час.

ЗМЕСТ

ТЭМАТЫЧНЫ ПЛАН ПРАХОДЖАННЯ КУРСА “КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ”	1
ПЛАНЫ СЕМІНАРСКІХ І ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ ПА КУРСУ “КРАЯЗНАЎСТВА І ЭТНАЛОГІЯ БЕЛАРУСІ”	2
Тэма № 1. Развіццё гістарычнага краязнаўства і этнаграфіі на беларускіх землях	2
Тэма № 2. Гістарычнае краязнаўства Магілёўшчыны	4
Тэма № 3. Архітэктурныя помнікі і памятныя мясціны Магілёва	8
Тэма № 4. Формы і метады краязнаўчай работы ў школе	11
Тэма № 5. Матэрыялы па гістарычнаму краязнаўству ў дзяржаўных архівах, музеях і бібліятэках	12
Тэма № 6. Выніковы кантроль засваення раздзела “Гістарычнае краязнаўства Беларусі”	13
Тэма № 7. Аб’ект, прадмет, асноўныя паняцці, крыніцы і метады этналогіі Беларусі	13
Тэма № 8. Класіфікацыя этнічных супольнасцяў свету. Этнічная характарыстыка беларусаў	15
Тэма № 9. Этнагенез і этнічная гісторыя беларусаў	17
Тэма № 10. Грамадскі і сямейны побыт беларусаў	19
Тэма № 11. Беларускі народны каляндар	21
Тэма № 12. Традыцыйная духоўная культура беларусаў	23
Тэма № 13. Традыцыйныя гаспадарчыя заняткі беларусаў	26
Тэма № 14. Выніковы кантроль засваення раздзела “Этналогія Беларусі”	28
ТЭМАТЫКА КАЛЁКВІУМАЎ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ І КУРСА ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА	29
ПРЫКЛАДНЫ ПЕРАЛІК ПЫТАННЯЎ ДА ЭКЗАМЕНУ І ЗАЛІКУ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ СТАЦЫЯНАРА І АЗН ГІСТАРЫЧНАГА ФАКУЛЬТЭТА	30